

TALE VED AVDUKINGEN AV ET MINNESMERKE OVER JOHAN LUDWIG
MOWINCKEL I FYLLINGSDALEN I BERGEN 10.5.1983

Johan Ludwig Mowinckel var en ruvende politisk skikkelse i en tid preget av motsetninger og dype kriser. Han var statsminister for tre regjeringer i tilsammen syv år fra 1924 til 1935, og kom som ingen annen til å personifisere viktige perioder i mellomkrigstidens politikk.

Det er nesten selvfølgelig at en politisk leder i en slik vanskelig tid måtte bli omstridt. Men ingen vil bestride hans klare samfunnsansvarlige motiver og umiskjennelige handlekraft. Derimot sto og står det strid om innholdet i hans politikk - som rett og rimelig er.

Mowinckel ble en varm talsmann for de sunne finanser, for å sette tæring etter næring. Med etterpåklokskapens styrkede innsikt er det lett å hevde at det hadde vært heldigere med en mer ekspansiv økonomisk politikk, fordi inflasjonsproblemet ikke lenger forelå i hans regjeringsperioder. Det var rom for en mer aktiv kamp mot arbeidsløsheten. Men i virkeligheten var det en bred oppslutning om den stramme økonomiske politikk han førte. Mowinckel var mannen som ga fast politisk ledelse til det som var tidens politikk.

Dette blir enda tydeligere når det gjelder utenriks- og forsvarspolitikken. Denne lå Mowinckel på hjertet; derfor forenet han utenriksministerstillingen med stats-

ministerstillingen. Han hadde en grunnfestet tro på internasjonale avtaler og voldgiftstraktater for å løse konflikter. Det er hevdet at han ønsket å gjøre Norge til en modellstat i internasjonal sammenheng. Den annen side av denne tro på avtaler var det som i tidens språk het "nedvepningspolitikken". Mowinckel mente forsvaret kunne bygges ned til et rent nøytralitetsvern. Men også på dette punkt var det dem som ville gått lenger enn Mowinckel. Også her er det riktig å si at det i stor grad var tidens politikk han førte.

Mowinckel inntok sin ledende posisjon i en helt usedvanlig vanskelig tid for landet. Det er fristende å si at Mowinckel med sin trang til å skape bedre vilkår for sitt folk og land, hadde fortjent en bedre tid å lede landet i, som for eksempel den tiden da han som ung kastet seg ut i politikken. Han ble formann for Bergen Venstre i 1899 og etterfulgte Christian Michelsen som ordfører i Bergen i 1902, 31 år gammel. I 1906, året etter det store året, kom han på Stortinget der han raskt ble en sentral skikkelse. Parallelt med sin politiske karriere hadde han dessuten som skipsreder bygget opp en blomstrende forretning.

Allerede tidlig i 1890-årene hadde Mowinckel støttet den nasjonale linje i unionskampen. Men det er typisk for ham at når det gjaldt valg av virkemidler var han pragmatiker og brobygger. Han holdt lenge på forhandlingsveien og forsøkte å bygge bro mellom fraksjonene innenfor Venstre frem mot 1905. Som vi vet ble Venstre splittet etter at

unionen var oppløst, og den unge Mowinckel kom til å gå en annen vei enn sin eldre venn og kollega Christian Michelsen. Da han kom på Stortinget i 1906, angrep han Michelsens samlingsregjering og krevde at man skulle tilbake til den parlamentariske praksis fra før 1905 med en parti-regjering utgått fra flertallspartiet i Stortinget.

Da Mowinckel i 1916 ble Venstres parlamentariske leder, skrev den radikale Castberg at dette fylte ham med forventning, og han føyde til, "Han er retlinjet i sin politik hittil, ialfald i de væsentligste ting, han er dyktig, expedit og grei, lidt uvøren og adskilligt magtglad, hvilket ikke skader. Privat er han et pragtmenneske, varmhjertet, uegennyttig og modig."

På det tidspunkt var Venstre fremdeles det store parti og Mowinckel var dets kronprins. Men tidene endret seg. Ved skjebnens ironi var både Arbeiderpartiet og Høyre gått forbi Venstre da Mowinckel dannet sin første regjering i 1924. Han som hadde hevdet den sterke flertallsregjering som ideal, måtte selv baute sine mindretallsregjeringer frem gjennom skiftende flertall i Stortinget. Verre var det at i 1924 hadde krisen allerede satt inn og skjøvet mulighetene for en radikal sosial reformpolitikk til siden. Det sosial-politiske engasjement var en viktig del av Mowinckels politiske profil, men som statsminister så han seg tvunget til å tale for økonomisk moderasjon, noe han derefter gjorde med konsekvens og autoritet.

Den annen del av Castbergs karakteristikk - det varmhjertede "pragtmenneske, uegennyttig og modig," - rammer noe like sentralt som den første del av karakteristikken. Mange er vitnesbyrdene om disse karaktertrekk ved Mowinckel. Også blant sine politiske motstandere var han dypt respektert for sine personlige egenskaper.

Det er også naturlig å se en sammenheng mellom det varme hjerte og det sosial-politiske engasjement. Som Castberg bør heller ikke vi nøle med å stille de to sider ved Mowinckels personlighet opp ved siden av hverandre: Det er ikke noen motsetning mellom maktviljen og det varme hjerte. Vi må tenke oss at maktviljen ble næret av bevisstheten om at han hadde en misjon i politikken. Som Chr. Michelsen og Gunnar Knudsen så han nok på seg selv som en nasjonsbygger, en brobygger mellom klassene. Men de vilkår Mowinckel fikk arbeide under, var også i denne henseende spesielt problemfylte. Like lite som noen av de andre politiske ledere under mellomkrigstiden klarte han å finne veien ut av uføret. Men hans innsats i denne vanskelige tid var nok større og mer positiv enn mange av hans kritikere har villet gi inntrykk av.

Selv om Venstre etter 1924 var mindre enn både Arbeiderpartiet og Høyre, så Mowinckel fremdeles på Venstre som det naturlige regjeringsparti, men nå ut fra brobyggingstanken. Han avviste en borgerlig samlingsregjering fordi det i den konfliktfylte situasjon ville være galt med "en samling av en del av folket mot en annen".

Realiteten var allikevel at hans mindretallsregjeringer var avhengige av det borgerlige samarbeid på Stortinget. Da det sviktet, ved kriseforliket mellom Bondepartiet og Arbeiderpartiet, falt grunnlaget for Mowinchels og alt annet borgerlig regjeringsarbeid bort, og Arbeiderpartiets lange regjeringsperiode begynte. Det er fristende å tenke på hvor meget som kunne blitt anderledes dersom Mowinckel hadde fått fortsette gjennom den oppgangstid som da allerede var under sikker utvikling. Mowinckel ville da også blitt statsminister i en tid med klart voksende sysselsetting og nye sosiale fremstøt. Viktige politiske legender ville aldri ha oppstått.

Det er som sagt mange sider ved Mowinckels politikk i mellomkrigstiden som kan diskuteres, og som i høyeste grad har vært diskutert. Men nettopp i en slik tid, med så store vanskeligheter og så sterke motsetninger, var det av stor betydning at det i det mangfoldige politiske bilde også fantes en sentral lederskikkelse med en slik utpreget vilje til å jevne ut motsetningene, og finne standpunkter som ikke provoserte for sterkt i noen retning.

Ved å opptre som harmoni-politiker i en konfliktfylt tid, ved ikke å presse standpunktene, og ved å insistere på parlamentarisk korrekte løsninger, blir Mowinckel stående som en fremtredende representant for noe av det beste i vår politiske kultur. Sammen med personligheter som Johan Nygaardsvold og C.J. Hambro var han en av dem som bidro til å bevare vårt demokratiske, parlamentariske system gjennom vanskelige år, og bære det frem mot bedre tider.

Selv fikk Mowinckel ikke oppleve disse bedre tider. Han ble i 1940, 70 år gammel, med i Nygaardsvolds krigsregjering. I 1942 gikk han ut av denne og døde året etter i Amerika.